

دوفصلنامه علمی-پژوهشی پژوهشنامه ادیان، سال ۱۶، شماره ۳۲، پاییز و زمستان ۱۴۰۱، صص ۸۰-۱۰۴ (مقاله پژوهشی).

پیدایش قرائیم و نص گرای یهود

میترا رضایی گزرخانی^۱   طاهره حاج ابراهیمی^۲

چکیده

در یهودیت پس از رشد و تدوین نهایی سنت شفاهی (تلمود) در قرن هشتم میلادی و به حاشیه رانده شدن کتاب مقدس، برخی مخالفت با این سنت را آغاز نمودند که به ظهور فرقه‌ی قرائیم منتهی شد. فرقه قرائیم جنبش نص‌گرای یهودی است که با رهبری عنان بن داود، تنها به مرجعیت کتاب مقدس باور داشت و برای سنت یا تورات شفاهی، هیچ‌گونه اعتباری قائل نبود. قرائیان در فهم کتاب مقدس از روش لفظ‌گرا بهره می‌گرفتند و در بسیاری از اعمال دینی خویش سخت‌گیرتر بودند. از نظر قرائیان هر یهودی باید برداشت خاص خود را از کتاب مقدس داشته باشد، بنابراین، تأکید بیش از حد قرائیان بر آزادی افراد در تفسیر کتاب مقدس در پرتو فهم خود، مانع هرگونه انسجام و اتحاد در میان آنان شد و تفکرات گوناگون و بعضاً متعارضی در این فرقه روی کار آمد. پژوهش حاضر در نظر دارد که به بررسی پیدایش قرائیم و نص‌گرایی بپردازد که در تاریخ یهودیت نقش برجسته‌ای را ایفا نموده‌اند.

کلیدواژه‌ها

تورات مکتوب، نص‌گرایی، قرائیم، عنان بن داود.

۱. دانشجوی دکتری رشته ادیان و عرفان، دانشکده حقوق، الهیات و علوم سیاسی، واحد علوم و تحقیقات، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران.
mitra.rezaee47@yahoo.com

۲. دانشیار گروه ادیان و عرفان اسلامی، دانشکده حقوق، الهیات و علوم سیاسی، واحد علوم و تحقیقات، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران (نویسنده مسئول).
thajebrahimi@yahoo.com

مقدمه

نص‌گرایان منع دستیابی به معارف دینی را نصوص و ظواهر کتاب و سنت می‌دانند و بر این باورند که دست کشیدن از معانی ظاهری و تن دادن به معانی غیرظاهری ممکن است در برداشت متون مقدس هرج و مرج ایجاد نماید. بنابراین تلاش می‌کنند، با حذف واسطه‌ها به اصل منابع رجوع نمایند. در یهودیت از زمان شکل‌گیری سنت شفاهی، فرقه‌هایی مانند: فریسیان، صدوقیان، و اسنی‌ها و... در مخالفت با این سنت شکل گرفت. از نظر فریسیان، خداوند علاوه بر تورات مکتوب، تورات شفاهی را نیز به موسی وحی نموده است. صدوقیان، تنها تورات مکتوب را قبول داشتند و منکر سنت شفاهی بودند. پس از نابودی معبد دوم (سال ۷۰ م)، به جز فریسیان، تمام فرق یهودی، از جمله صدوقیان و اسنیان از میان رفتند. تا اینکه (قرن ۸ م) فرقه‌ای نص‌گرا به نام قرائم ظهور کرد.

۸۱

پژوهش‌نامه ادیان

پیدایش قرائم و نص‌گرایی یهود

«قرائم»، جنبش مسیحایی یهودی است که با رهبری «عنان بن داود بغدادی» در قرون وسطی ظهور کرد و تلاش نمود تا با بازگشت به «تورات مکتوب»، آیین مذهبی یهود را از نو معرفی نماید. عنان بر خلاف عقیده‌عامة یهود، حُجیت تلمود را انکار نموده و صرفاً بر تفسیر ظاهری کتاب مقدس تأکید نمود که حاصل آن ارائه تفسیری خشک و انعطاف‌ناپذیر از این کتاب بود، به گونه‌ای که زندگی را برای پیروانش سخت و دشوار ساخت.

قرائیان در دوران اوج مقبولیت و رواج تلمود (سنت شفاهی)، منکر اعتبار آن گردیدند. آنان علی‌رغم انکار سنت نتوانستند تنها بر نص کتاب مقدس تکیه نمایند و سنتی از آن خود را شکل دادند، قرائیان به تفسیر دقیق ظاهری کتاب آسمانی تورات، بدون تفسیر حاخامی تکیه نمودند. توجه به کتاب مقدس، آنان را به مطالعه عمیق‌تر این کتاب سوق داد، تا بدین وسیله بتوانند معنای حقیقی کتاب مقدس را دریابند.

قرائیان با استفاده از کلام معتزلی و عقل‌گرایی، سعی در مقابله با جبهه مخالف خود، یعنی حاخام‌ها نمودند، اما ظهور سعدیا گائون آنان را از دستیابی به نفوذ بیشتر باز داشت. سعدیا با درک خطر نهفته در تعالیم قرائم، نوشتن آثاری علیه این جنبش را آغاز کرد. نخستین اثر وی نقد آرای عنان، بنیان‌گذار نهضت قرائم بود. از زمان وی فرقه قرائم به تدریج نفوذ اولیه خود را از دست داد.

قبل از بحث در مورد قرائیان و نص گرای، نخست لازم است توضیح مختصری در مورد جایگاه «تورات کتبی و شفاهی یا سنت» در یهودیت ارائه نمایم.

به طور کلی قبل از تبعید، دین یهودیت به صورت سنت شفاهی رایج بود. بنابر سنت یهود، در دوران تبعید، «عزرای کاتب»^۱ (قرن ۵ قبل از میلاد) جمع آوری کتاب مقدس در دوران تبعید را بر عهده گرفت. وی پس از تبعید در بابل به اورشلیم بازگشت و طوماری از توراتی که موسی از خداوند دریافت کرده بود را با خود آورد و کل جماعت برای شنیدن گرد آمدند. «و عزرا کتاب را در نظر تمامی قوم گشود. تورات به زبان عبری بود و عزرا هنگام قرائت، آن را به طور شفاهی به زبان آرامی (زبان قوم خود) ترجمه می کرد و برای آنان می خواند»^۲، «پس کتاب تورات خدا را با صدای روشن خواندند و تفسیر کردند تا آنچه را که می خواندند، بفهمند»^۳. به تدریج با ملاحظه نصوص تورات و با دور شدن از عصر نزول سعی شد، معانی شرح و تفسیری که از طریق پیامبر یا یاران وی نقل گردیده است، حفظ و ضبط شود تا در آینده برای تفسیر و تأویل متون به کار آید.

در حدود سال ۲۰۰ میلادی «یهودا هاناسی»^۴ همه مباحث و مواعظ بزرگان و مکتب‌های متفاوت یهود را گردآوری و آن‌ها را بنا به موضوع در شش کتاب بزرگ با نام «میشنا»^۵ تنظیم کرد. تحقیقات و تفاسیر میشنا، «گمارا»^۶ نام دارد و ترکیب میشنا و گمارا، «تلمود»^۷ نامیده می شود.^۸ به نظر حاخام‌ها شریعتی که در کتاب میشنا نوشته و

1. Ezra.

۲. کتاب مقدس، ترجمه قدیم، انتشارات ایلام، ج. سوم، بی جا، ۲۰۰۲، نحیم، باب، ۸، آیات، ۷-۸.

۳. نحیم، ۸: ۵-۸.

4. Yehuda ha-Nasi.

5. Mishnah.

6. Gemara.

7. Talmud.

8. Wald, Stephen G., "Talmud", *Encyclopedia Judaica*, Second Edition, Michael Berenbaum (ed.), Macmillan Reference, U S A., Jerusalem, Keter Publishing House, Thomson Gale, 2007, vol.19, pp. 470-478.

ثبت شده به همراه شریعت مکتوب و به طور شفاهی به موسی داده شده بود. موسی تورات را در کوه سینا دریافت کرد و آن را به یوشع سپرد و یوشع آن را به پیران دانشمند و پیران به انبیا و انبیا به اعضای انجمن کبیر سپردند.

۱. قرائیم^۱

واژه عبری «قرائیم یا بنی میقرا^۲» یا «بعلی ها میقرا^۳»، (به عربی «قرائیون^۴») یعنی «اهل کتاب^۵» به فرقه‌ای اطلاق می‌شود که به شریعت شفاهی یا شنیداری اعتقاد ندارند و فقط تورات مکتوب را معتبر می‌دانند. قرائیم، جنبش مسیحایی یهودی است که در قرون وسطی شکل گرفت و کتاب مقدس عبری را به عنوان تنها منبع الهام بخش قانون الهی به رسمیت می‌شناسند و اقتدار سنت یهودی (قانون شفاهی) را که پس از کتاب مقدس در تلمود و در ادبیات بعدی حاخام‌ها ثبت شده انکار می‌نمایند.^۶ برخی منابع، منشاء قرائیم را زمان حاکمیت «یروبعام^۷» قرن هشتم قبل از میلاد می‌دانند.^۸

در منابع، بنیانگذار جنبش قرائیم «عنان بن داوود^۹» (۷۶۷ میلادی) از نوادگان خانواده

1. Karaite
2. Qaraiim, Benei Miqra
3. Baa Lei ha-Mikra
4. Arab, Qaraiyun
5. people of the scriptures
6. Nemoy, Leon, "Karaite", *Encyclopedia of Religion*, Eliade (ed.), Macmillan Publishing, New York, London, 1987, vol.8, p. 254; Lasker, Citonne, Ben-Shammai, Haggai, "Karaite", *Encyclopaedia Judaica*, Second Edition, Michael Berenbaum (ed.), Macmillan Reference, U S A., Jerusalem, Keter Publishing House, Thomson Gale, 2007, vol. 11, p.785; see, Astren, Fred, *Karaite Judaism and Historical Understanding*, Columbia, South Carolina, 2004, pp. 185 –216.
7. Jeroboam.
8. Gil, Moshe, "The Origins of the Karaites", *Karaite Judaism, A Guide to its History and Literary Sources*, Polliack, Meira, (ed.), Brill, Leiden, Boston, 2003, P. 73; Sherbok, Dan Cohn, *Judaism, History, Belief and Practice*, Routledge, Taylor & Francis, 2005, p.143.
9. Anan Ibn David.

«رأس الجالوت»^۱ بغداد ذکر شده که به دلایل گرایش ضدحاکم‌های مجبور به جلای وطن شد و در فلسطین سکنی گزید.^۲ عنان در دوران خلافت منصور خلیفه عباسی (۱۵۸-۱۳۵ قمری) می‌زیست و دارای مقام و منزلت، جایگاه علمی و شایسته جانشینی پدر بود. زمانی که انجمن دینی یهودی از تأثیر عنان بر یهودیت نگران شد، با این ادعا که وی در دین بدعت گذاشته و یهودیت رسمی را قبول ندارد، نزد حکومت بغداد علیه او شکایت کرد. عنان زندانی شد. بعضی از قرائیان مثل «الیابن ابراهام»^۳ نوشته‌اند که حکم قتل عنان صادر شد^۴ و خداوند او را از شر آنان در امان نگه داشت. در هر حال، رئیس مذهبی یهودیان بابل، برادر عنان، «حنانیا»^۵ را انتخاب کرد و این انتخاب به تأیید و تصویب خلیفه رسید. به نظر می‌رسد که عدم انتصاب عنان به موقعیت جانشینی پدرش به این دلیل بود که وی تلمود (سنت شفاهی) را قبول نمی‌کرد.

عنان در زندان با ابوحنیفه (پایه‌گذار مذهب حنفی) ملاقات کرد و تحت تأثیر افکار او قرار گرفت. ابوحنیفه به‌وی توصلیه نمود که مقامات را متقاعد کند که عنانیه فرقه‌ای جدای از یهودیت حاکم‌های است و بنابراین حق دارند تا رأس الجالوت خاص خود را داشته باشند. عنان با پیروی و عمل نمودن به این توصیه از زندان آزاد شد.^۶ وی رهبر فرقه جداگانه‌ای شد و بدین وسیله اختلاف در بین یهودیان ایجاد شد. عنان به فلسطین رفت و

1. Exilarchs.

2. Graetz, Heinrich, *History of The Jews*, Philadelphia, The Jewish Publication Society of America, 1974, vol. 3, p. 130.

3. Elia ben Abraham.

4. Gil, p. 77; Nemoy, Leon, "Anan Ben David", *Encyclopaedia Judaica*, Second Edition, Michael Berenbaum (ed.), Macmillan Reference, U S A., Jerusalem, Keter Publishing House, Thomson Gale, 2007, vol. 2, p. 127.

5. Hananiah.

۶. او به پیروان خود و خلیفه وعده داده بود که دین جدیدی داشته باشد. باید گفت که الیاس پیامبر در خواب به عنان ظاهر شده بود و عنان را به دلیل نقض تورات و به پیروی از حاکم‌ها ملامت کرده بود.

See, Lasker, Daniel J., "Islamic Influences on Karaite Origins" in *Studies in Islamic Origins and Judaic Traditions*, vol. 2, W. M. Brinner and S. D. Ricks, (eds.) Atlanta, GA., Scholars Press, 1989.

با تأسیس کنیسه‌ای در آنجا به ترویج افکار خود پرداخت و در سرزمین‌های اطراف مانند مصر و ایران پیروان بسیاری یافت که تا زمان جنگ‌های صلیبی رونق داشت.^۱ «حاکم‌های آ» مخالف فرقه قرائیم علت شکل‌گیری این فرقه را یک نزاع شخصی و قدرت‌طلبی عنان می‌دانند، اما به نظر می‌رسد، پیدایش این گروه ناشی از حادثه شخصی نباید باشد، به دلیل اینکه، یهودیت پس از گسترش اسلام با چالش فکری بزرگی روبرو شد که می‌بایست به آن پاسخ می‌داد، عنان اولین کسی بود که در صدد پاسخگویی برآمد.

۸۵

پژوهشنامه ادیان

پیدایش قرائیم و نص‌گرایی یهود

۲. نص‌گرایی عنان

بازگشت به کتاب مقدس زیربنای اندیشه عنان را تشکیل می‌داد و همواره به پیروانش توصیه می‌کرد: «به کتاب مقدس رجوع کنید و به عقیده من تکیه نکنید». نظام دینی عنان با توجه به بازگشت به متن کتاب مقدس (میکرا)، دین بر مبنای نص یا نهضت قرائی نامیده شد. عنان تسلط زیادی بر تلمود داشت و پیروان تلمود را به باد سرزنش می‌گرفت و اظهار می‌داشت که آنان با افزودن عقاید سخیف و تفاسیر اشتباه تورات، یهودیت را تضعیف کرده و پاکی قوانین آسمانی را بی‌ارزش ساخته‌اند و بسیاری از دستورات آن را از نظر دور داشته، از احکام واقعی سرپیچی کرده‌اند.^۲ عنان بر خلاف عقیده عاقه یهود اعلام کرد که حقایق عالی دین، تنها محدود به متون کتب عهد عتیق است و تلمود قدوسیّت و سندیت ربّانی ندارد.

عنان بیش از حد بر نص کتاب مقدس به عنوان تنها منبع شریعت تأکید می‌کرد و

1. Gil, p. 85; Nemoj, Leon, "Anan ben David", *Encyclopedia of Religion*, Eliade, Mircea, (ed.), Macmillan Publishing, New York, Collier, Macmillan Publishers London, 1987, vol. 1, p. 262; Harris, Rule William, *History of the karaite jwis*, London, 1870, p.111; Graetz, vol. 3, p.130; Albert Richard, Newman, "The Karaite Jews in israel", University of South Africa, Pretoria, 1996, p. 6; Nemoj, 2007, vol. 2, p. 127 .

۲. Rabbinical Judaism یهودیت ربّانی با اصطلاح یهودیت حاخامی تلمودی مترادف است.

۳. ابان، ابا، قوم من، تاریخ بنی اسرائیل، نعمت الله شکیب، تهران، چاپخانه بانک ملی ایران، ۱۳۵۲، ص. ۱۸۹. also. Greatz, vol. 3, p.131.

حتی اکتفا به کاوش‌های خود را منع می‌کرد، وی مطالعه کتاب مقدس و تحقیق در آن را بر عهده فرد فرد یهودیان گذاشت و از پیروان می‌خواست خود مستقلاً با عقل و منطق به دنبال حل مسائل ناشی از فرامین تورات بگردند و با این کار میانجی‌گری ربانیان را حذف کرد، خلاصه اینکه وی یوغ قانون را سنگین‌تر نمود.^۱

اثر مهم شناخته شده عنان، کتابی با عنوان «سفر هامیصوت آ» (کتاب الفرائض) است که ظاهراً در اصل به زبان آرامی بوده^۲ و تنها قطعاتی از آن باقیمانده و نشانگر تأثیرپذیری عنان از قیاس متداول در فقه حنفی است. عنان برای تأیید و تصدیق ادعای خودش تلمود جدیدی تألیف نمود که به مراتب سخت‌تر از تلمود قدیمی بود.^۳

۳. نص‌گرایی عنان در مورد احکام

عنان عقیده داشت که تنها «تورات» قداست دارد و مخالف سرسخت حاخام‌ها بود و معتقد بود، حاخام‌ها احکام بسیاری بر تورات افزوده‌اند. عنان حداقل مقادیر غذاهای ممنوعه که توسط حاخام‌ها ثابت شده بود را تأیید نکرد. وی مقررات پیچیده‌تری برای ختنه وضع کرد، به تعداد روزهای روزه‌داری اضافه کرد، ممنوعیت کار در روز «سبت» را با عبارات سخت‌گیرانه‌تری نسبت به حاخام‌ها تفسیر کرد. عنان با توجه به ظاهر کتاب مقدس، مجازات «چشم به جای چشم و دندان به جای دندان» به همان صورت که در تورات آمده را لازم‌الاجرا می‌شمرد.^۴ وی تصریح کرد که در روز سبت، هر گونه دارو و درمان، یا انجام ختنه و یا ترک خانه در آن شهرهایی که یهودیان جدا از جمعیت غیر یهودی زندگی می‌کردند، ممنوع است. وی خوردن غذای گرم، حتی استفاده از نور و یا آتش در روز سبت توسط یهودیان و یا دیگران را ممنوع شمرد و حرمت روز سبت را

1. Sherbok, p. 143; Graetz, vol. 3, p. 131.

2. Sefer ha-mitsvot.

3. Gil, pp. 80-81.

و نیز نک، قرقسانی، یعقوب ابن افرایم، الانوار و المراقب، بی‌جا، بی‌نا، ۱۳۳۹، ج. ۱، ص. ۱۳.

۴. ابان، صص ۱۸۹-۱۹۱.

5. Sherbok, p. 143; Graetz, vol. 3, p. 131.

نگاه داشت.

عنان قوانین غذایی را بسیار سخت کرد و ممنوعیت ازدواج برای خویشاوندانی را که طبق تلمود اجازه ازدواج داشتند، تمدید کرد، به طوری که ازدواج دایی و خواهرزاده و خواهران و برادران ناتنی که کاملاً با یکدیگر بی ارتباط بودند، از نظر وی محارم تلقی می شدند. عنان استفاده از آیین‌های نیایش را ممنوع کرد، به جای آن‌ها، تنها باید گزیده‌های کتاب مقدس به شیوه مراسم مذهبی در کنیسه‌های قرائی قرائت می گردید. از آنجا که یهودیان تحت قلمرو اسلامی از اختیاراتی برخوردار بودند، بدعت‌های عنان به نکاتی از قانون مدنی نیز وارد شد. وی با توجه به اموالی که از پدر و مادر به فرزندان می‌رسد، ارثیه زنان با مردان را برابر دانست، از نظر وی شوهر نمی‌تواند در اموال همسر متوفای خود دخالت نماید. عنان با تنفیری که از قانون حاخامی یهودی داشت، ازدواج و آمیزش با آنان را منع کرد و همه ادعیه‌هایی را که قرن‌ها رایج بود، لغو و ادعیه و نمازهایی را جایگزین آن‌ها ساخت که صرفاً شامل منقولاتی از کتاب مقدس می‌گردید. عالمان حاخامی تمایل دارند تا اندیشه‌های عنان را بدعتی بدانند که همواره در سنت رسمی یهودیت با آن مخالفت شده است.

عنان شهور را این طور کیسه اعلام می‌کرد که از اول نisan تا چهارم ماه، به زراعت نگاه می‌کرد و اگر می‌دید که نوبر جو برای درو صلاحیت دارد، سال را بسیط می‌دانست و اگر جو برای نوبر هم به دست نیامده بود، سال را کیسه اعلام می‌کرد.^۱ عنان تقویم ثابت یهودی را لغو و شروع هر ماه را با رؤیت ماه جدید اعلام کرد.

۴. عنانیه

پس از مرگ عنان، شاگردان وی پسر عنان (سائول) را به جانشینی پدر پذیرفتند. پسران بلافصل عنان عنوان شاهزاده افتخاری به دست آوردند و با آنان همانند سایر قرائیان رفتار می‌شد، اما ظاهراً قدرت و امتیاز آنچنانی نسبت به بقیه افراد

1. Greatz, p. 132.

نداشتند. بنابراین، ساختار پایداری که عنان می‌خواست به‌زندگی مذهبی اعطا کند، پس از مرگ وی بلافاصله نابود شد. از پیروان عنان به‌عنوان «عنانیه» یاد شده و تعداد کمی باقی ماندند.

عقاید عنانیه در مورد رعایت روز سبت و اعیاد با بقیه یهودیان تفاوت دارد.^۱ شهرستانی به توضیح نگرش عنانیان نسبت به مسیحیت پرداخت که با گزارش ذیل مطابقت داشت: عنانیه خوردن گوشت پرندگان، گوزن، ماهی و ملخ را ممنوع می‌دانند، حیوانات را از پشت گردن ذبح می‌کنند. آنان معتقدند که عیسی (ع) در خطبه‌ها و مواعظ حکمت‌آمیز خود به بیان حقیقت پرداخت و هیچ مخالفتی با تورات نداشت، بلکه آن را تأیید و مردم را به آن دعوت می‌کرد. عیسی از بنی‌اسرائیلی بود که قوانین تورات را رعایت می‌کنند و از موسی (ع) اطاعت می‌کنند، نه اینکه وی پیامبر یا رسول بوده باشد. برخی می‌گویند: عیسی (ع) ادعای پیامبری نمی‌کرد، وی بنی‌اسرائیلی نبود و قانونی برای لغو قانون موسی نیاورد، بلکه، از یاران صادق خدا بود و احکام تورات را به رسمیت شناخت. از نظر آنان انجیل کتابی نیست که با الهام خداوند متعال برای عیسی وحی شده باشد، بلکه خلاصه‌ای از شرح حال ابتدا تا انتهای زندگی وی است که توسط چهار حواری تدوین شده است، پس چگونه می‌توان آن را کتابی منزل تلقی نمود؟ هنگامی که عیسی دعوت کرد، یهودیان وی را تکذیب کردند، اول به عیسی ظلم کردند، بعد انکار نمودند و در پایان نیز وی را به قتل رساندند. شهرستانی عنانیه را به‌اسلام نزدیک‌تر می‌داند.^۲ در واقع با ظهور بنیامین بن موسی نه‌اوندی که اصول نهضت و روش‌های تحقیق در تورات را تقریر کرد، عنانیه به قرائیم معروف شدند.

از جامعه قرائیم پس از عنان اطلاعات زیادی در دست نیست، برخی از چهره‌های شاخص این فرقه در قرن نهم و اوایل قرن دهم همچون: اسماعیل و میشویه^۳ در عُکبرا^۴

1. Gil, p. 85.

2. Gil, p. 192.

و نیز، شهرستانی، محمد بن عبدالکریم، الملل والنحل، دارالکتب العلمیه بیروت، ۱۴۱۳، ج. ۲، ص. ۲۳۸.

3. Mishawayh.

4. Ukbara.

(عراق)، بنیامین نهاوندی در ایران، موسی زعفرانی در عراق و بعدها در ارمنستان و ملکش مملی و دانیال قومسی در فلسطین، ریاست پیروان فرقه خود را بر عهده داشتند، اگرچه خود را به عنوان اعضای جامعه بزرگ تر فرقه گرایان ضدحاکمیت در نظر گرفته اند، همه این گروه های مخالف به طور جداگانه تعالیم نامتجانس خود را توسعه دادند^۱ و جزء مبتکرانی بودند که به دیدگاه های یک شخص خاص بسنده نکردند^۲. به عنوان مثال: اسماعیل عکبری^۳ در نوشته هایش عنان را انکار می کرد. نهاوندی^۴ اساس قرآنیم را که عنان بن داوود آغاز کرده بود، با تأکید بر ارزش تفکر آزاد تکمیل کرد. دوران دانیال قومسی^۵ (معاصر نهاوندی) مصادف با مخالفت ها و حملات پی در پی سعدیا گائون رئیس دانشگاه سورا گردید و از سال های ۸۸۲ تا ۹۴۲ میلادی ادامه یافت تا بالاخره طرفداران این نهضت مغلوب گردیدند.

۵. عصر طلایی قرآنیان

در طول قرون نهم تا یازدهم میلادی (عصر طلایی)، روش ها و ویژگی های نص گرایانه قرآنیان و مخالفت آنان با یهودیت سنت گرایانه ادامه یافت. آنان به دنبال گسترش تفسیر ظاهری کتاب مقدس بودند که در ادبیات یهود به علت قدرت زیاد حاخام ها در تفسیر کتاب مقدس مورد کم توجهی قرار گرفته بود^۶. قرآنیان در قرن دهم تلاش نمودند تا برای عقاید خود در بین حاخام ها، حمایت گسترده ای به دست آورند، باین حال، افراد کمی را جذب خود نمودند. در این دوره تعداد قابل توجهی از متکلمان برجسته قرآنیم،

1. Nemoy, Leon, Frank, Daniel, "Karaites", *Encyclopedia of Religion*, Second Edition, Macmillan Reference U.S.A., (ed.), Lindsay Jones, Thomson, Gale, 2005, vol. 8, p. 5083; Nemoy, 1987, vol. 8, p.254.

2. Gil, p. 74.

3. Ismail al-'Okbari.

4. Benjamin Al-Nehawendi.

5. Daniel al-Damegani, known as Al-Qumisi.

6. Polliack, Meira, "Rethinking Karaism, Between Judaism and Islam", Tel-Aviv University Israel, 2006, p. 91.

معلمان مذهبی، نحویون، فرهنگ نویسندگان و مفسران کتاب مقدس حضور داشتند. محققانی در شکوفایی فرهنگ عربی فعالیت داشتند. با توجه به اهمیت ویژه‌ای که قرائان به مطالعه کتاب مقدس قائل بودند، با شور و حرارت بسیار خود را وقف مطالعات تفسیری و سنت دستوری نمودند و لازم بود که عالمان حاخامی را تحت تأثیر قرار دهند.^۱ نخستین محقق بزرگ این عصر، قرقسانی بود که بزرگترین مقاله وی تفسیر دو بخش اسفارخمس به زبان عربی است.

اصل اساسی قرائان، داشتن آزادی نامحدود در تفسیر متون مقدس بر مبنای تحقیقات صادقانه بود. در نتیجه هر قرائی یهودیت را براساس تفسیر خود از متن ساخته بود. هنوز دانش زبان عبری، اصول تفسیر صحیح منطقی کم و ناچیز بود و به دنبال فرصتی بود تا وجود خود را اثبات نماید. هرکسی باور داشت که حقیقت را می‌داند.^۲ گرایش فردگرایانه قرائان نتیجه‌ای جز هرج و مرج نداشت و فرقه‌های جدیدی روی کار آمدند که درباره برخی آداب و رسوم یهودیت عقاید متفاوتی با بنیانگذاران آن مکتب متفاوتی داشتند.

قرائان در دوره قرون وسطی خطر قابل ملاحظه‌ای برای یهودیان حاخامی بودند و در زمان خاصی بر حاخام‌ها غلبه نمودند و اعتبارشان تا قرن دوازدهم ادامه یافت.^۳ در دوره اسلامی رشد فکری و شکوفایی خلاقیت ادبی در بین یهودیان به وجود آمد. زبان، اندیشه، ادبیات عربی، دین و سیاست اسلامی، چالش مهمی برای جوامع یهودی بود که تحت نظر حکومت اسلامی بودند و ساختارهای اجتماعی و فرهنگی آنان در عصر حاخامی قدیم شکل گرفته بود، در این دوره و نیز در طول قرن دوازدهم، یهودیت به ثبات رسید و بسیاری از نهادهای مرکزی آن شکل گرفت. این دوره، علی‌رغم فعالیت

1. Lasker, Citonne, Ben-Shammai, "Karaites", *Encyclopedia Judaica*, Second Edition, Michael Berenbaum (ed.), Macmillan Reference, U S A., Jerusalem, Keter Publishing House, Thomson Gale, 2007, vol. 11, p.789; also See, Nemoy, Daniel, 2005, vol. 8, p. 5086.

2. Gertz, p. 137.

3. Sirat, Colette, *A history of Jewish philosophy in the Middle Ages*, Cambridge university press, 1985, p. 21.

مبلغان قرائیم، اختلافات داخلی، شبهاتی که از طریق نهضت ترجمه بر جهان اسلام و یهودیت وارد شده بود و فعالیت‌های سعدیا گائون نخستین متفکر برجسته حاخامی علیه قرائیم باعث گردید، این فرقه کم‌کم رو به افول گذارد.

۶. اصول عقاید قرائیم^۱

به‌طور کلی، کتاب مقدس تنها منبع عقاید و قانون قرائیم است. همه احکام دینی باید بر اساس معنی ظاهری متن و مستقیماً از کتاب مقدس اخذ گردد. سنت در صورتی پذیرفته است که برای استفاده قواعد متن، روشن نمودن ابهامات در جزئیات احکام ضروری باشد و با هیچ گزاره کتاب مقدس مغایرت نداشته و از اجماع عمومی جامعه (قرائیم) برخوردار باشد، حتی در این صورت، نقش آن محدود و وابسته باقی می‌ماند. برخی از قوانین حاخامی، نه به عنوان اجزای معتبر قانون شفاهی که حاخام‌ها منتقل نموده‌اند، قابل قبول است، بلکه به دلیل تبیین نسخه‌ای که در متن مکتوب گردیده و توسط عرف و سنت (یوغ وراثت^۲) تقویت شده است، مورد پذیرش واقع گردیده است. بنابراین، هر عالمی خودش باید کتاب مقدس را مطالعه نماید و این کار را به وسیله دانش و وجدان خود انجام دهد، آموزه قرائی از یک سو با سختی و تغییرناپذیری سنت و از طرف دیگر، با عدم وجود محدودیت در باره درک فردی از کتاب مقدس مشخص می‌شود^۳.

در دوره آغازین بسط و گسترش قرائیم (قرن ۸-۹)، گرایش فردگرایانه غلبه داشت که نتیجه‌ای جز هرج و مرج به دنبال نداشت و باعث گردید، عقاید گوناگونی تا اواسط قرن دهم در فرقه قرائیم به وجود آید، قرقسانی نیز سعی در توضیح و توجیه آن با اصل برداشت آزاد از کتاب مقدس بر پایه عقل آدمی داشت^۴. قومی دیدگاه‌های عقل‌گرای

1. Karaite Doctrine.

2. sevel ha-yerushah.

3. Heller Joseph Elijah, Nemoy Leon, "Karaite Doctrine", *Encyclopedia Judaica*, Second Edition, Michael Berenbaum (ed.), Macmillan Reference, U S A., Jerusalem, Keter Publishing House, Thomson Gale, 2007, vol. 11, p. 797.

4. Heller, Nemoy, 2007, vol. 11, p. 797.

افراطی داشت. وی با تفسیر تمثیلی کتاب مقدس مخالف بود و نصوص تورات را بر اساس مسائل عقلانی تفسیر می‌کرد.^۱ یافث بن علی از قرائیان متأخر عقیده داشت: روا نیست معنی ظاهری نص کلام الله را رد کنیم، مگر اینکه ظاهر نص نامفهوم یا ناممکن باشد. معنای لفظی و ظاهری کتاب مقدس در صورت تعارض با عقل یا آیه صریح دیگر، نباید منظور نظر قرار گیرد، بلکه در چنین مواردی باید آن را به گونه‌ای به تأویل برد تا با عقل و آیات دیگر سازگار باشد. هر چند در بادی امر نوعی عقل‌گرایی حداکثری از دیدگاه‌های قرائیان استفاده می‌شود، تأکید بیش از حد قرائیان بر معنای ظاهری کتاب مقدس در بسیاری از موارد، به جمود فکری آنها منتهی شده است.^۲

در قرن دهم و پس از آن، قرائیان کتاب مقدس و عقل انسانی به معنای معتزلی آن را به‌عنوان راهنمای خود پذیرفتند. آزادی آشکار آنان از هر نوع تقید به سنت دینی یهود پس از کتاب مقدس، به وضوح رویکردی عقلانی را به عقاید کلامی تسهیل کرد. این رویکرد نویسندگان قرائیم را سوق داد تا رقبای خود یعنی یهودیان حاخامی را به دلیل عقاید انسان‌وار انگارانه که لااقل تا حدودی بر متون دوره تلمودی مبتنی است، مورد انتقاد قرار دهند. ویژگی مشترک آنان را می‌توان تأکید آنان بر عقلانیت دانست. پس از قرن دوازدهم نص‌گرایی قرائیان به نوعی تعدیل شد، زیرا قرائیان به‌طور کلی محتوای سنت شفاهی را رد نکردند و با منابع حاخامی و تلمودی قدیمی مباحثات وسیعی را شکل دادند.

عقاید قرائیم جدا از موضع اساسی خود در قانون شفاهی، از نظر ضروریات آن با آیین یهودیت حاخامی تفاوتی ندارد. در مراحل اولیه، اعتقادات اصولی آن توسط دانیال قومسی تدوین و الهیات کلامی را منعکس می‌نماید. عقاید بعدی به زبان‌های عربی و عبری نیز بر اساس همین اصول تنظیم شد. «یهودا هداسی^۳» لیستی از ده مقاله ایمانی در اواسط قرن دوازدهم میلادی تدوین نمود. در اواخر قرون وسطی، «هارون بن ایلیا اهل نیکومدیا^۴»

۱. رحمتی، محمد کاظم، «قرائیم و کلام اسلامی»، تاریخ و تمدن اسلامی، سال هشتم، شماره شانزدهم، پاییز و زمستان ۱۳۹۱، ص. ۵۷.

۲. Sirat, p. 38-39.

۳. Judah Hadassi.

۴. Aaron b. Elijah of Nicomedia.

←

بنیان فلسفی عقاید قرائی را در کتاب درخت زندگی (عص حییم^۱) تنظیم نمود. ایلیا بشیاوسی و شاگردش کلیب آفندوپلو^۲ اصول عقاید قرائیم را در ده مورد طبقه‌بندی کرده‌اند که دو مورد آن به موضوع این مقاله ارتباط دارد و عبارت است از: ۱- خدا از طریق موسی (ع) حقیقت کامل را برای ما فرستاد و آن با هیچ قانون دیگری قابل تکمیل یا تغییر نیست، به خصوص شریعت شفاهی که توسط حاخام‌ها به رسمیت شناخته شده است. ۲- مؤمنان باید تورات را به زبان اصلی و معنای دقیق و صحیح آن فراگیرند. هیچ حاخامی این موارد را قابل اعتراض نمی‌داند و ...^۳.

۷. دلایل مخالفت قرائیان با حاخام‌ها

«هارون بن ایلیا» مبنای دیدگاه قرائیان درباره شریعت شفاهی را در کتاب درخت زندگی آورده است که به برخی از دلایل وی می‌پردازیم. از نظر هارون اگر تورات شفاهی به موسی منسوب بود، ما شاهد احکام و قوانین متعارض در آن نبودیم. وی می‌افزاید، در سفر تثبیه، خداوند به موسی (ع) گفت: «نزد من به کوه بالایا، و آنجا باش تا لوح‌های سنگی و تورات و احکامی را که نوشته‌ام، به تو بدهم، تا ایشان را تعلیم نمایی»^۴ از این عبارت، مکتوب بودن احکام استفاده می‌شود و سخنی از تورات شفاهی به میان نیامده است. همچنین از نظر وی، کلمات میثنا و تلمود، کلمات کسانی است که در فاصله

→

هارون بن ایلیا متکلم قرائی، حدود ۱۳۰۰م در قاهره متولد و در سال ۱۳۶۹م در قسطنطنیه درگذشت. در مورد شخصیت او اطلاعات کمی وجود دارد. قرائیان برای وی مقامی برابر با ابن میمون در یهودیت حاخامی در نظر می‌گیرند. وی از عقاید فرقه خود در برابر حملات ابن میمون دفاع می‌کرد و برای این منظور تمام ادبیات فلسفی مسلمانان و یهودیان را به دقت مطالعه و با مکتوبات حاخامی و همچنین با تمام آثار اسلاف قرائی خود آشنا شد. هارون به این ترتیب با تقلید از طرح و سبک اثر Moreh Nebukim «موره نبوکیم» (دلاله الحایرین) ابن میمون، نوشتن اثر فلسفی خود Ez Hayyim «عص حییم» (درخت زندگی) را آغاز و در سال ۱۳۴۶ به پایان رساند.

See, Kaufmann Kohler, Jewish, Encyclopedia Judaica, New York, 2000-2021, p. 9.

1. Ez Hayyim.

2. Caleb Afendopolo.

3. Heller, Nemoy, 2007, vol. 11, p. 798; Nemoy, Frank, 2005, vol. 8, p.5086.

۴. خروج، ۲۴: ۱۲.

قرن دوم تا پنجم میلادی زندگی می کردند، چراکه به صراحت می گوید: فلان حاخام این مطلب و دیگری مطلب دیگری را گفت، در حالی که، در تورات مکتوب یهوه با موسی یا بنی اسرائیل سخن می گوید. در سفر تثبیه نسبت به افزایش و کاهش اوامر الهی هشدار داده شده است تا از این طریق، اوامر الهی حفظ شوند.^۱ در کتاب یوشع^۲، آمده است: یوشع، تمام اوامر الهی را که در تورات نوشته شده بود، برای بنی اسرائیل خواند. لازمه این سخن این است که خدا تورات شفاهی به موسی (ع) نداده است.^۳ بنابراین، حکمی افزون بر تورات مکتوب وجود ندارد. در کتاب یوشع نیز آمده است: «این کتاب تورات از دهان تو دور نشود، بلکه روز و شب در آن تفکر کن تا بر حسب هر آنچه در آن مکتوب است متوجه شده، عمل نمایی»^۴.

۸. نص گرایی قرائیان

انکار مرجعیت سنت محوری ترین عقاید قرائیان را تشکیل می داد. آنان معنی لفظی و ظاهری نص کتاب را اخذ نمودند، اجتهاد در برابر نص را قبول نداشتند و معتقد بودند: اگر نص صریح و روشنی وجود داشته باشد، نباید سراغ تفسیر رفت، هر چند در مقام عمل ناقص آن بودند. قرائیان سنت خاص خود را داشتند و مخالفت آنان با سنت به این دلیل بود که، مطالب تلمود و میشنا، در پاره‌ای موارد، بر تورات ترجیح داده می شد و بسیاری از سنت‌ها و عادات رایج، مخالف نص صریح تورات بود.^۵ چنانکه اشاره گردید، قرائیان با یهودیت حاخامی مبارزه می کردند. آنان به عهد قدیم به عنوان تنها منبع شریعت تمسک جستند و شریعت شفاهی را رد کردند.

عنائیان و نهضت قرائیم در فهم کتاب مقدس بیشتر از یهودیت حاخامی، از روش

۱. تثبیه، ۴: ۲.

۲. یوشع، ۸: ۳۴-۳۵.

۳. گندمی نصرآبادی، رضا، «جستاری در کلام قرائیمی»، نشریه معرفت کلامی، تابستان ۱۳۹۱، ص ۶۸-۶۹.

۴. یوشع، ۱: ۸.

لفظ گرا بهره می گرفتند و در بسیاری از اعمال دینی خویش سخت گیرتر بودند. اختلافات این دو گروه، در نگرش آنان نسبت به سنت پس از کتاب مقدس است. از نظر حاخامها، قانون شفاهی ریشه موسایی دارد و واسطه فهم کتاب مقدس است. از نظر قرائیان، قانون شفاهی ساخته دست بشر است. با گذر زمان، تغییر شرایط باعث شکل گیری سنت بومی قرائیم شد تا بتواند با شرایط و مشکلات جدیدی مقابله نماید که در قوانین موسی پیش بینی نشده بود.

از این رو، سه اصل قانون قرائی به نامهای ذیل شکل گرفت: ۱- متن کتاب مقدس (نص)^۱ ۲- قیاس (حقیقش)^۲ مبتنی بر کتاب مقدس، در مواردی که دو رکن اول هیچ کمکی به هم ندارند، ۳- اجماع عقیده علمی (به عبری کیصوص یا عدا^۳)، اجتماع اصطلاح دوم احتمالاً تحت تأثیر اعاده^۴ عربی است، «عمل معمول یا قانون عام، به عربی اجماع (توافق)، بعداً به زبان عبری «یوغ وراثت»^۵ خوانده شد.^۶

در نهایت آموزه قرائیم تحت یک فرآیند نظام مندسازی و واحد و جایگزینی برای سنت های حاخامها قرار گرفت. این فرایند در زمان یهودا هداسی (اواسط قرن ۱۲) توسعه یافته و به شکل نهایی خود در زمان ایلیا بشیاصی^۷ (قرن ۱۵ میلادی) رسید. اصول زیر به عنوان قواعد تفسیر شریعت پذیرفته شد: ۱- معنای تحت اللفظی عبارات کتاب مقدس ۲- اجماع ۳- نتایج برآمده از کتاب مقدس از راه قیاس و منطق ۴- علم مبتنی بر عقل و خرد آدمی.^۸

مخالفت قرائیان با سنت حاخامی بود و گرنه آنان نیز سنت خاص خود را داشتند^۹،

1. nass.

۲. نموی لفظ heqesh را به کار برده و پولیاک لفظ hekesh.

3. qibbus or Eedah.

4. adah.

5. sevel ha-yerushah.

6. Nemoy, Frank, 2005, vol. 8, p. 5086.

7. Elijah Bashyazi.

8. Heller, Nemoy, 2007, vol. 11, p. 798.

9. Heller, Nemoy, 2007, vol.11, p.785.

ولی هیچ گاه برای تفاسیر خود تقدس و حجیت قائل نبودند. برای نمونه، عنان به شاگردش یافث بن علی تأکید کرد: «در کتاب مقدس تأمل و جست و جو کن و به نظر من بسنده نکن^۱. قرائیان به تفسیر دقیق واقعی کتاب آسمانی تورات بدون تفسیر حاخام‌ها تکیه نمودند. از نظر آنان همه می‌توانند کتاب مقدس را تفسیر نمایند. در این میان، هیچ دیدگاه تفسیری بر دیگری ترجیح ندارد.

قرائیان بر این باورند که ما مجبور نیستیم از آداب و رسوم نیاکانمان پیروی کنیم، اما باید روش‌های آنان را بررسی نماییم و رفتار و قوانین آنان را با کلمات تورات مقایسه کنیم. اگر تعالیم نیاکان ما دقیقاً با کتاب مقدس مطابقت دارد، در این صورت باید بپذیریم و پیروی نمائیم، ولی اگر متفاوت با کتاب مقدس باشد، باید آن‌ها را انکار نموده و خودمان احکام تورات را مورد تحقیق و تفکر قرار دهیم. آنچه در شریعت موسی (ع) درباره احکام و سایر امور نوشته شده، برای اثبات حقیقت آن به هیچ شواهدی نیاز ندارد، اما آنچه از نیاکان به ما رسیده، هم به اثبات و شاهد مسئول نیاز دارد^۲. نظربه‌اینکه در پاره‌ای از موارد، احکام دینی قرائیان به مراتب بیشتر از حاخام‌هاست و احکام ایشان خاستگاه کتاب مقدسی ندارد و دقیقاً همان ایرادی که به حاخام‌ها می‌گرفتند، متوجه خودشان نیز می‌شود.

۹. نص‌گرایی قرائیان در مورد احکام

برخلاف یهودیت حاخامی این فرقه هیچ حکم ثابتی ندارد. البته تعالیم حقوقی قرائنی حتی در بسط و گسترش چند جانبه خود، به یهودیت حاخامی رویکردی ندارد. تقویم، قوانین ازدواج، قوانین رژیم غذایی و احکام مربوط به طهارت آیینی با بیش‌ترین حساسیت در قرائیم مورد بحث قرار گرفته است^۳. در نهایت قرائیان و حاخام‌ها به شیوه‌های مذهبی خود عمل می‌کردند. اختلافات اساسی و بنیادی آنان در مورد

1. Sirat, p.37; Heller, Nemoy, 2007, vol. 11, p. 798.

2. Sherbok, p. 145.

3. Heller, Nemoy, 2007, vol. 11, p. 798.

تقویم یهودی بود که تنظیم کننده تاریخ‌های مقدس است. قرائیان محاسبه ریاضی حاخامی را نپذیرفتند و تنها به مشاهده حلول ماه اعتماد داشتند و مشاهده جو را برای هدف گاه‌شماری می‌پذیرفتند. ماه نیشان به عنوان اولین ماه سال تقویمی در نظر گرفته می‌شد.

قرائیان معتقد بودند که تمام آداب کهن قوم یهود باید احیا شود و با استناد به ظاهر آیه: «در روز سبت حتی در خانه‌های خود آتش هم روشن نکنید»^۱، استفاده از روشنایی و آتش را در روز شنبه منع کردند و جمعه شب را در تاریکی مطلق می‌گذراندند. آنان بیرون رفتن از خانه و کار کردن را در روز «سبت» منع نمودند. قرائیان در قوانین مدنی و کیفری از پذیرش تفسیر تلمودی دستور «چشم در برابر چشم» در کتاب مقدس که دلالت بر جریمه مالی دارد، خوداری نموده، بلکه بر تفسیر ظاهری آن تأکید می‌ورزیدند.^۲ قرائیان با تفسیر ظاهر آیه: «زیرا من خداوند شفا دهنده شما هستم»،^۳ مراجعه به پزشک و معالجه را تخطی از اراده خدا تصور می‌کردند.^۴ قرائیان حمل چیزی از اتافی به اتافی دیگر، شستن صورت، پوشیدن پالتو، کفش، کمر بند، یا هر چیز دیگر، به جز پیراهن، مرتب ساختن رختخواب و سایر فعالیت‌های روزمره در روز شنبه را منع نمودند. قرائیان از برگزاری جشن «حنوکا»^۵ که در تورات ذکر نشده خودداری می‌کردند. اذکار نماز آنان برگرفته از آیات تورات و سایر کتاب‌های مقدس بود.^۶ آنان تقویم تنها را رد کرده و تقویم خاص خود را جایگزین آن ساختند و بر این اساس، تاریخ اعیاد مذهبی را تغییر دادند.^۷

۹۷

پژوهشنامه ادیان

پیدایش قرائیه و نص‌گرایی یهود

۱. سفر خروج، ۳۵: ۳.

۲. اپستاین، ایزیدور، یهودیت، بررسی تاریخی، ترجمه بهزاد سالکی، نشر موسسه پژوهشی حکمت و فلسفه ایران، سال، ۱۳۸۵، ص. ۲۲۵، ۲۲۶.

۳. اپستاین، ص ۲۲۷.

۴. Hanukkah جشن روشنایی.

5. See, Heller, Nemoy, 2007, vol. 11, p. 798.

6. Tnaha calendar.

۷. گندمی نصرآبادی، ص ۷۱.

قرائین برخی از احکام حاخامی مربوط به ختنه را انکار می‌کنند. آنان مصرف گوشت حیوانات ذبح شده طبق مقررات حاخامی و نیز مصرف گوشت حیوانی که از شکم مادر ذبح شده‌اش زنده مانده باشد را کاملاً حرام می‌دانند. قرائین مصرف گوشت حیواناتی را مجاز می‌دانند که در کتاب مقدس ذکر شده است و معیارهای موجود در کتاب تلمود برای پستانداران و پرندگان را رد می‌کنند. بسیاری از عالمان قرائی معتقدند که از زمان نابودی معبد مصرف هر نوع گوشتی ممنوع بوده است.

در قانون رژیم غذایی، کتاب مقدس در مورد جوشاندن گوشت بزغاله در شیر مادر^۱ و هم‌طور نه در قوانین حاخامی چنین بود، ممنوعیت ایجابی ایجاد نکرده بود تا تمام غذاهای گوشتی و لبنی را پوشش دهد.^۲ قوانین قرائی در مورد ازدواج و درجات ممنوعیت خویشاوندی از شدت خاصی برخوردار است. در اوایل حتی ازدواج کردن با دورترین درجه خویشاوندی نیز ممنوع بود، در نتیجه جامعه قرائی در قرن یازدهم با خطر انقراض مواجه گردید. در قانون خویشاوندی علمای قرائی در اصل از نظریه به اصطلاح زنجیره‌ای (عبری ریکووآ، عربی ترکیب) پیروی کردند. از لحاظ تاریخی، آن نظریه کاملاً مبتنی بر پذیرش دیدگاه عنان بود و از نظر تفسیری و منطقی بر این فرض استوار بود که «زن و مرد وحدت گوشتی تشکیل می‌دهند»^۳، در نتیجه افراد وابسته به ازدواج خویشاوندی خونی نیز دارند.^۴

قرائین در تعیین تاریخ روزهای مقدس از روش‌های کاربردی حاخامی به شرح ذیل اجتناب می‌کنند: جشنواره سال نو می‌تواند در هر روز از هفته آغاز شود (برخلاف قانون حاخامی که در سه مورد خاص به تعویق انداختن روز سال نو را پیش‌بینی می‌کند). در نتیجه روز کفاره قرائی همیشه با روز کفاره حاخامی همسانی ندارد. عید فصح^۵ و

1. Nemoy, Frank, 2005, vol. 8, p. 5086.

2. rikkuv.

۳. سفر پیدایش، ۲: ۲۴.

4. Heller, Nemoy, 2007, vol. 11, p. 798; Nemoy, Frank, 2005, vol. 8, p. 5086.

5. Passover.

سوکوت^۱ (جشن خیمه‌ها) فقط در مدت هفت روز در هر جای دنیا برگزار می‌شود. جشن هفته‌ها (شاووت^۲) در پنجاهمین روز پس از شنبه هفته عید فصح (مطابق با تفسیر لاوی^۳ که تلمود آن را به‌شیوه دیگری تفسیر می‌کند) و معمولاً روز یکشنبه برگزار می‌گردد، عید روشنایی‌ها (حنوکا) معروف نیست، اما پوریم شناخته شده است و... قرائیان روزهای روزه‌داری را به تخریب معبد اول ربط می‌دهند.^۴

معلمان قبلی قرائی (تا جشوا بن یهودا^۵) مانند سامریان^۶ و بتا اسرائیل^۷ روشن کردن چراغ‌ها را برای استفاده در روزهای شنبه ممنوع کردند و حتی نوری که قبلاً روشن بود باید در روز سبت خاموش می‌شد. با این حال، جشوا بن یهودا و جانشینانش استفاده از نور به عنوان نیاز ضروری و شادمانی در روز شنبه را مجاز دانستند. با وجود این، تا امروز که آیا «دوستان نور» یا «دشمنان نور» هستید، بستگی به این دارد که آیا در روز سبت از نور مصنوعی استفاده نمی‌کنند و ممنوعیت آتش‌سوزی در روز سبت مطابق کتاب مقدس، به لحاظ ظاهری به معنای عدم وجود هر آتشی تعبیر شده است. کاربرد نسبی این قانون در جوامع بیزانس، کریمه و اروپای شرقی، جایی که فقدان نور و گرما در طول زمستان‌های سرد و بدون آفتاب دشواری‌های واقعی به بار می‌آورد، مخالفت شدیدی به دنبال داشت.

تفاوت‌های دیگر مربوط به پاکی آیینی (به‌ویژه سخت‌گیرانه برای زنان قرائی)، ارثیه (شوهر قرائی هیچ ادعایی در مورد املاک همسرش ندارد) و قوانین مختلف رژیم غذایی است. چند همسری به‌طور رسمی ممنوع نیست، اما به‌نظر می‌رسد که احتمالاً به دلایل اجتماعی و اقتصادی حتی در کشورهای اسلامی نیز غیرمعمول بوده است، البته

1. Sukkot.

2. Shavuot.

۳. لاوی، ۲۳: ۱۱.

4. Heller, Nemoi, 2007, vol. 11, p. 798.

5. Jeshua b. Judah.

6. Samaritans.

7. Beta Israel.

در کشورهای غربی غیرقانونی اعلام شد و در نتیجه قوانین یهودیان به رسمیت شناخته شد. مراسم مذهبی قرائی که در ابتدا محدود به مزامیر و متن‌های منثور کتاب مقدس بود، سرانجام به مجموعه بزرگی از نثر و نظم تبدیل شد. برخی از آنها توسط شاعران ربانی - کاملاً متفاوت با مراسم حاخامی - نوشته شده است.^۱

به تدریج کلام معتزله بخش جدایی‌ناپذیر تفکر قرائیان شد.^۲ قرائیم تحت تأثیر معتزله بر توحید تأکید زیادی داشتند و با اوصاف انسان‌انگارانه و گرایش حلولی مخالفت کردند^۳ و همچون معتزله رؤیت باری تعالی را نادرست می‌دانسته‌اند.^۴ در مورد تأثیرات بیشتر اسلام بر قرائیم در مقاله مستقل به آن پرداخته خواهد شد.

فعالیت مبلغین قرائیم، اگرچه موفقیت آمیز بود، حاخام‌ها را وادار کرد که با آنها مخالفت نمایند. نخستین متفکر برجسته ربانی سعیدیا گائون بود که به قرائیان حمله کرد. سعیدیا با درک خطر نهفته در تعالیم قرائیم نوشتن آثاری علیه این جنبش را آغاز کرد. نخستین اثر وی نقد آرای عنان، بنیان‌گذار نهضت قرائیم بود. سعیدیا در تقابل با متفکران قرائیم که منکر سنت بودند بر سنت به عنوان یکی از منابع چهارگانه شناخت تأکید ویژه داشت. از زمان وی فرقه قرائیم به تدریج نفوذ خود را از دست داد.

نتیجه‌گیری

چنانکه اشاره گردید، دین یهودیت قبل از تبعید به صورت سنت شفاهی رایج بود. عزرای کاتب «جمع آوری کتاب مقدس یهود در دوران تبعید را بر عهده گرفت. اقدام وی سرآغاز تدوین سنت شفاهی یهود بود. از زمان تدوین سنت شفاهی مخالفت‌هایی با آن انجام شد و به شکل‌گیری فرقه‌هایی منتهی گردید، تا این که در قرن هشتم میلادی به دلیل تقدس بیش از حد سنت شفاهی (تلمود) در برهه‌هایی در یهودیت حاخامی که

1. Nemoy, Frank, 2005, vol. 8, p. 5087.

2. Sirat, p. 38.

3. Graetz, vol. 3, p. 130.

۴. قرقسانی، ج. ۱، ص ۱۷۸.

موجب به حاشیه رانده شدن کتاب مقدس شده بود، مخالفت با آن سنت آغاز گردید و به ظهور فرقه‌ی قرائیم منتهی شد.

عنان‌بن داوود بنیانگذار جنبش قرائیم از یک طرف سنت شفاهی (تلمود) را قبول نداشت و از طرف دیگر، برای تأیید و تصدیق ادعای خودش تلمود تازه‌ای تألیف نمود که به مراتب سخت‌تر و شدیدتر از تلمود قدیمی بود. عنان در اجرای فرامین تورات بسیار سخت‌گیر بود و در عین حال مطالعه کتاب مقدس و تحقیق در آن را بر عهده فرد فرد یهودیان گذاشت و میانجی‌گری حاخام‌ها را حذف کرد. عنان با توجه به ظاهر کتاب مقدس، در مراسم بزرگداشت روز سبت، به مراتب از تلمود هم پیشی گرفت. به همین جهت با گذشت زمان، قرائیان افکار عنان را نیز دستخوش تغییر قرار دادند و فرقه‌های مختلفی به وجود آوردند، به گونه‌ای که هیچ کدام از آن‌ها در تمام مسائل هم عقیده نبودند.

قرائیان از یک سو، سنت را انکار می‌کردند، از سوی دیگر علی‌رغم انکار سنت، نتوانستند تنها بر نص کتاب مقدس تکیه نمایند و به ناچار سنتی از آن خود را شکل دادند و بر آن نام «یوغ وراثت» گذاشتند و حتی برخی از آنان از سنت به عنوان یکی از منابع چهارگانه شناخت نام بردند. آنان تنها در مقام رد مرجعیت سنت حاخامی بودند و با نوع نگاه حاخام‌ها به سنت مخالف بودند، چراکه حاخام‌ها سنت را به لحاظ اعتبار همپایه کتاب مقدس می‌دانستند. در حالی که، قرائیان تنها کتاب مقدس را منبع خود می‌دانستند و معتقد بودند هر یهودی باید برداشت خاص خود را از کتاب مقدس داشته باشد، هر چند با گفته تمام یهودیان ناسازگار باشد. تأکید بیش از حد قرائیان بر آزادی افراد در تفسیر کتاب مقدس در پرتو فهم خود، مانع هرگونه انسجام و اتحاد در میان آنان شد؛ لذا تفکرات گوناگون و بعضاً متعارضی در این فرقه روی کار آمد. قرائیان از یک سو، چون معتزله، سعی در اثبات عقاید خود بر مبنای عقل داشتند و از سوی دیگر، با تمسک به معنای ظاهری کتاب مقدس احکام نامعقولی را بیان می‌کردند. تأکید بیش از حد قرائیان بر معنای ظاهری کتاب مقدس در بسیاری از موارد، به جمود فکری آن‌ها منتهی شده است. چنانکه اشاره گردید، رشد و گسترش فرقه قرائیم، با حملات پی در پی

پی سعیدیا گائون رئیس دانشگاه سورا و گائون‌های پس از وی به تدریج محدود و سرانجام متوقف گردید.

۱۰۲

پوشنامه ادیان

سال شانزدهم، شماره سی و دو، پاییز و زمستان ۱۴۰۱

فهرست منابع

- ابان، ابا، قوم من، *تاریخ بنی اسرائیل*، نعمت الله شکیب، تهران، چاپخانه بانک ملی ایران، ۱۳۵۲.
- اپستاین، ایزیدور، *یهودیت، بررسی تاریخی*، ترجمه بهزاد سالکی، نشر موسسه پژوهشی حکمت و فلسفه ایران، سال، ۱۳۸۵.
- رحمتی، محمد کاظم، «قرائیم و کلام اسلامی»، *تاریخ و تمدن اسلامی*، سال هشتم، شماره شانزدهم، پاییز و زمستان، ۱۳۹۱.
- شهرستانی، محمد بن عبدالکریم، *الملل والنحل*، دارالکتب العلمیه بیروت، الطبعه الثاني، ۱۴۱۳.
- قرقسانی، یعقوب بن افرایم، *الانوار والمراقب*، بی جا، بی نا. ۱۹۳۹-۱۹۴۳.
- کتاب مقدس، ترجمه قدیم، انتشارات ایلام، چاپ سوم، بی جا، ۲۰۰۲.
- گندمی نصرآبادی، رضا. «جستاری در کلام قرائیمی» نشریه معرفت کلامی، سال سوم، شماره اول، بهار و تابستان ۱۳۹۱.
- Astren, Fred, *Karaite Judaism and Historical Understanding*, Columbia, South Carolina, 2004.
- Gil, Moshe, "The Origins of the Karaites", *Karaite Judaism, A Guide to its History and Literary Sources*, Polliack, Meira, Brill, Leiden, Boston, ed., 2003.
- Graetz, Heinrich, *History of The Jews*, Philadelphia, The Jewish Publication Society of America, 1974, vol.3.
- Harris Rule, William, *History of the karaite jwis*, London, 1870.
- Heller Joseph Elijah, Nemoy Leon, "Karaite Doctrine", *Encyclopedia Judaica*, Second Edition, Michael Berenbaum (ed.), Macmillan Reference, U S A., Jerusalem, Keter Publishing House, Thomson Gale, 2007, vol. 11
- Lasker, Citonne, Ben-Shammai, Haggai, "Karaite", *Encyclopaedia Judaica*, Second Edition, Michael Berenbaum (ed.), Macmillan Reference, U S A., Jerusalem, Keter Publishing House, Thomson Gale, 2007, vol. 11.

۱۰۳

پژوهشنامه ادیان

پیدایش قرائیم و نص گرای یهود

- Lasker, Daniel "Islamic Influences on Karaite Origins", in *Studies in Islamic Origins and Judaic Traditions*, vol. 2, W, M Brinner and S, D Ricks, (ed.) Atlanta, GA., Scholars Press, 1989.
- Nemoy, Leon , Frank, Daniel, "Karaite" *Encyclopadia of Religion*, Second Edition, Editor in Chief, Lindsay Jones, Thomson, Gale, Macmillan Reference, U, S, A., 2005, vol. 8.
- Nemoy, Leon, "Anan ben David", *Encyclopedia of Religion*, Eliade, Mircea, (ed.), Macmillan Publishing, Company, New York, London, 1987, vol.1.
- Nemoy, Leon,"Karaite",*Encyclopedia of Religion*, Eliade, Mircea, (ed.), Macmillan Publishing, Company, New York, London, 1987, vol.8.
- Nemoy, Leon,"Anan Ben David", *Encyclopaedia Judaica*, Second Edition, Michael Berenbaum (ed.), Macmillan Reference, U S A., Jerusalem, Keter Publishing House, Thomson Gale, 2007, vol. 2.
- Polliack, Meira, "Rethinking Karaism, Between Judaism and Islam", Tel-Aviv University, Israel, 2006.
- Sherbok, Dan Cohn, *Judaism, History, Belief and Practice* , Routledge Taylor & Francis, 2005.
- Sirat, Colette, *A History of Jewish philosophy in the Middle Ages*, Cambridge University Press, 1985.
- Wald, Stephen G., "Talmud" *Encyclopedia Judaica*, Second Edition, Michael Berenbaum (ed.), Macmillan Reference, U S A., Jerusalem, Keter Publishing House, Thomson Gale, 2007, vol.19.